

STAGED OTHERNESS. HUMAN ODDITIES IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE, C. 1850-1939

Projekt poświęcony jest zagadnieniu pokazów ludzkich osobliwości na terenach Europy Środkowowschodniej w latach 1850-1939. Mianem „ludzkich osobliwości” określani są tu inni etnicznie mieszkańcy świata pozaeuropejskiego, ludzie charakteryzujący się mentalnymi bądź fizycznymi dysfunkcjami, jak też osoby, które postrzegane są jako inne przez społeczność w której funkcjonują. W kręgu naszych zainteresowań będą leżały więc takie postaci jak Julia Pastrana, meksykanka cierpiąca na hipertrichozę (nadmierne owłosieni ciała), która pokazywana była w licznych miastach Europy bliźniaczki syjamskie Rūżena i Josefa Blažkovy. Zajmować będziemy się także cyrkami i wędrownymi trupami, które organizowały tego typu przedstawienia. Zwrócimy też uwagę na wystawy etnograficzne, w trakcie których aranżowano wioski etnograficzne, których celem było in. pokazanie mieszkańców danego regionu (np. Hucułów) w ich „naturalnym” otoczeniu, ale też pokazy Buffalo Billa. Jako datę początkową rozważań przyjęliśmy połowę XIX wieku ze względu na fakt, iż narasta wówczas liczba interesujących nas pokazów; ramy chronologiczne naszych badań zamyka wybuch II wojny światowej.

Zasadniczym celem projektu jest ukazanie rozmiarów fenomenu tego typu pokazów na wskazanym terenie, opisanie społecznej konstrukcji pokazu i osobliwości, jak też zdefiniowanie środkowoeuropejskiej specyfiki spojrzenia na ułomnych fizycznie oraz innych etnicznie. Badając interesujący nas problem poddamy analizie możliwie najwięcej materiałów źródłowych związanych z wydarzeniami: relacje pisane – ogłoszenia i omówienia prasowe, wspomnienia organizatorów i uczestników tego typu pokazów – oraz materiały ikonograficzne – ilustracje w prasie, plakaty, ryciny sprzedawane jako pamiątki, obrazy, fotografie.

Przyjmujemy, iż każdy z pokazów był wydarzeniem społecznym i teatralnym, sytuacją zaaranżowaną, odbywającą się na wyznaczonym obszarze, w przygotowanej scenografii, z określonym podziałem ról. Postaramy się zrekonstruować możliwie wiele scenariuszy, wedle których odbywały się tego typu prezentacje, przeanalizujemy kostiumy aktorów i scenografię. Pozwoli to odpowiedzieć na pytanie jakich środków używano, by zbudować obraz innego. Analizując sposób konstruowania i postrzegania obcego skupić należy się zarówno na kwestii spojrzenia, jak też na relacjach przestrzennych między obcym a odbiorcą i udziale innych zmysłów w poznawaniu inności. Istotne jest też pytanie o specyfikę środkowoeuropejskiego spojrzenia na innych, determinowanego przez różnorodne konteksty lokalne: polityczne, kulturowe i ekonomiczne. W centrum zainteresowania powinien znaleźć się także „pokazywany inny”, widziany jako kulturowy i ekonomiczny konstrukt, ale także jako indywidualna jednostka.

Ramy metodologiczne naszych badań wyznaczają: krytyczne metody badań nad wizualnością w ujęciu Rose (2007), metoda ikonograficzno-ikonologiczna (Panofsky 1962), analizy wizualnych reprezentacji odmienności w ujęciu Petera Masona (Mason 1998). Ponadto, w badaniach relacji międzyludzkich symbolizowanych w materiałach wizualnych, sięgamy po metody analizy komunikacji pozawerbalnej, w tym analizę proksemiczną mediów wizualnych (E. T. Hall, L. Altman, M. L. Knapp) oraz analizę mechanizmów patrzenia i spoglądania (M. Argyle i J. Dean 1965, M. Argyle i M. Cook 1976, J. Berger 1999, 2008).

Zagadnienie pokazów osobliwości i aranżowanych wiosek etnograficznych na terenie Europy Środkowowschodniej pozostaje niemal całkowicie nieznane. *Novum* stanowił będzie zarówno materiał wprowadzony do światowej literatury przedmiotu, jak też przyjęta optyka badawcza i metody służące analizie. Badając zagadnienie pokazów odmienności skupimy się zarówno na problemie udziału spojrzenia w konstruowaniu, poznawaniu, oswojaniu bądź odrzucaniu obcego, ale także na doznawaniu go poprzez ciało, dotyk, słuch oraz węch. Badania nad tym zagadnieniem pozwolą nie tylko właściwie rozpoznać zasięg i charakter zjawiska w Europie Środkowowschodniej, ale umożliwią też wychwycenie praktyk kulturowych, rytuałów i środków wizualnych służących konstruowaniu odmienności. Zrozumienie mechanizmów rządzących procesem definiowania inności w XIX i początkach XX stulecia ma istotne konsekwencje dla zrozumienia ikonosfery współczesnej kultury popularnej, praktyk kulturowych związanych z turystyką globalnej wioski i poznawania świata dzięki szybkim, technologicznie zaawansowanym mediom przekazu.